

Mari Forås

Ingebjørg Håkonsdatters maktutøvelse og posisjon i et nytt perspektiv

Fordypningsoppgave i Lektor i Historie

Veileder: Randi Bjørshol Wærdahl

Mai 2022

Mari Forås

Ingebjørg Håkonsdatters maktutøvelse og posisjon i et nytt perspektiv

Fordypningsoppgave i Lektor i Historie
Veileder: Randi Bjørshol Wærdahl
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Innholdsfortegnelse

INNLEDNING	2
PROBLEMSTILLING	2
KILDER OG METODE	2
INGEBJØRGS ROLLE I TIDLIGERE FORSKNING	3
TEORETISK TILNÆRMING	4
NYERE INTERNASJONAL FORSKNING PÅ ELITEKVINNERS MAKT I MIDDELALDEREN	5
INGEBJØRG HÅKONSDATTER	8
BAKGRUNN OG SAMTID	8
ANALYSE	10
HERTUGINNENS UTGANGSPUNKT FOR MAKT I LYS AV NYERE FORSKNING	13
<i>Donasjoner, jord- og godsdelegasjoner</i>	14
<i>Militære allianser og dynastipolitikk</i>	16
<i>Selvstendig handlingsrom</i>	18
<i>Upopulære handlinger</i>	19
<i>Kupp og tilsidesettelse</i>	19
INGEBJØRG I LYS AV NYERE INTERNASJONAL FORSKNING	21
ELITENS FORUTSETNINGER	22
EN ELITEKVINNES HANDLINGSROM, OG MERE TIL	22
KONKLUSJON	23
LITTERATUR	26

Innledning

Problemstilling

I den senere tid har ny internasjonal forskning på elitekvinner i middelalderen gitt et annerledes perspektiv på elitekvinneres maktutøvelse og handlingsevne. Blant annet viser denne forskningen mer aksept av elitekvinneres makt og handlingsevne enn tidligere forskning, og legger heller et fokus på at andre faktorer var med på å styre om disse elitekvinnerenes valg og aktive handlinger ble akseptert i eliten og aristokratiet, eller om de ikke lyktes og ble upopulære grunnet deres handlinger og valg. Skandinaviske, deriblant norske og svenske tolkninger og historiske syn på elitekvinner i middelalderen har lenge vært preget av at kvinner med direkte utøvende makt var et unntak og sjelden vare. En av elitekvinnerne i Norge på 1300-tallet var Ingebjørg Håkonsdatter, svensk hertuginne og norsk kongedatter av den siste norske kongen Håkon V. før kongefellesskapet med Sverige ble etablert i 1319. Ingebjørg var også mor til den fremtidige tronarvingen av Norge og Sverige, hvilket satte henne i en nokså spesiell posisjon for utøvelse av makt.

Jeg skal dermed anvende forskningsresultatene fra denne nye internasjonale forskningen på den skandinaviske elitekvinnen, svenske hertuginnen og norske kongemoren, Ingebjørg Håkonsdatter, og hennes maktutøvelse til å sette henne i et nytt lys.

Problemstillingen min er dermed som følger: hvordan fremstår Ingebjørg Håkonsdatters praktiske maktutøvelse i lys av nyere internasjonal forskning på elitekvinneres utøvelse av makt i middelalderen?

Kilder og metode

Det finnes eldre skildringer og kommentarer av hertuginnen fra 70- 80 – og 90-tallet. Disse har jeg funnet ved å ta utgangspunkt i litteraturlistene til blant annet Ole Georg Moseng og hans medforfattere i *Norsk historie I: 750-1537* og Norsk biografisk leksikons artikkel om Ingebjørg Håkonsdatter. Mye av den eldre litteraturen skildrer stort sett det samme og baserer seg også ikke minst på hverandre, hvilket har ført til at jeg valgte å sette søkelys på et nytt perspektiv på Ingebjørg Håkonsdatter basert på nyere internasjonal forskning. For å kunne gjøre dette har jeg sett på primærkildene i form av brev og diplom, også brukt av tidligere forskning, men denne gangen med et nytt perspektiv og utgangspunkt grunnet ny internasjonal forskning som kaster et nytt lys over middelalderens elitekvinner og maktutøvelse. Blant kilder fra middelalderen er det i hovedsak diverse diplom og brev som

er de aktuelle primærkildene, og disse finnes både fysisk og digitalt da de i nyere tid er blitt digitaliserte. I forbindelse med hertuginne Ingebjørg Håkonsdatter er det både svenske og norske diplomer og brev som blir aktuelle primærkilder når det gjelder denne oppgaven og dette temaet. Min metode er å lese dokumentene knyttet til og om Ingebjørg, analysere og sammenligne disse med nyere teorier og konklusjoner om elitekvinnens makt i henhold til den nye internasjonale forskningen jeg har beskrevet tidligere.

Ingebjørgs rolle i tidligere forskning

Både før og i Ingebjørgs samtid gikk Norge gjennom en stor politisk endring i form av arverettsendring, kongesamvelde og formynderstyre.¹ Disse endringene både inkluderte og påvirket eliten i landet, og blant dem Ingebjørg Håkonsdatter, datter av Håkon V, hertuginne i Sverige, og ikke minst etter hvert kongemor til Magnus Eriksson som skulle vise seg å arve både Norge og Sverige. Som svensk hertuginne og norsk kongemor hadde hun en unik og spesiell maktposisjon; hennes kontroll over riket for den umyndige kongen grunnet hennes posisjon som kongemor ga henne andre muligheter til å utøve makt enn tidligere, og blant historikere skildrer hennes tilfelle hvilket potensial som kunne ligge i kongemorsrollen.² Dette potensialet kan også tolkes som en reell makt i en særskilt maktposisjon for spesielt elitekvinner i middelalderen, og dette har lenge vært ansett som et unntak og et spesielt tilfelle. Fra moren dronning Eufemias tid, altså slutten av 1200-tallet og tidlig 1300-tall, var dronningrollen så lenge kongen levde kun en verdighetsstilling uten noen offisiell politisk rolle, og dronningen var først og fremst gemalinne og mor til kongebarna.³ Likevel kulminerte den politiske kulturen og samfunnet i Håkon V. og dronning Eufemias regjeringstid hvilket satte Ingebjørg i en svært så ny politisk tid og et nytt samfunn med andre muligheter for utøvelse av makt enn før.⁴ Forskning og tolkninger av historikere fra 70-tallet og fram mot 90-tallet forteller i stor grad at hertuginne Ingebjørgs praktiske maktutøvelse var et så og si håpløst prosjekt, uvanlig og problematisk i sin tid. Gjennom å bruke litteraturlister i publiserte verk og artikler for å finne kilder, i tillegg til å se på primærkilder i form av norsk diplomatorium, altså brev og diplomer fra ulike situasjoner knyttet til Ingebjørg Håkonsdatter, ser man at flere historikere baserer seg på de samme kildene og flere av de samme forfatterne og forskernes skildringer og tolkninger. Likevel er et aspekt fra tidligere forskning og

¹ Imsen 2012: 91

² Imsen 2012: 96

³ Imsen 2012: 91

⁴ Imsen 2012: 87

skildring av hertuginne Ingebjørg interessant; hennes tilfelle har lenge blitt formidlet blant historikere som hvilket potensial som *kunne* ligge i kongemorsrollen, eller som elitekvinne i middelalderen. Nyere internasjonal forskning har likevel i ettertid løftet fram en mer nyansert forståelse av elitekvinner i middelalderen, og at deres maktposisjon og deres aktive deltakelse ikke nødvendigvis var et unntak, men heller en forventet atferd. Kan man ut ifra dette tilegne Ingebjørg Håkonsdatter en ny maktposisjon basert på nyere forskning internasjonalt av elitekvinner, altså kvinner i middelalderen? Hva slags rolle og makt hadde Ingebjørg i henhold til nyere forskningsresultater? Med utgangspunkt i primærkildene, altså dokumenter knyttet til Ingebjørg Håkonsdatter, skal jeg gjennom en komparativ metode ta for meg og diskutere dette, og sammenligne tidligere tolkninger og forskning på Ingebjørg Håkonsdatter med nyere tolkning av hennes maktutøvelse i lys av nyere internasjonal forskning.

Teoretisk tilnærming

Det vil også være nødvendig i denne sammenhengen å definere hva makt og derav maktposisjon er. Det finnes mange definisjoner av hva makt er og hva det innebærer, og en fellesnevner blant disse er det faktum at alle former for makt, både utøving og innflytelse, ikke er like.⁵ De svenske historikerne Maria Sjöberg og Maria Ågren har likevel presentert en definisjon av makt som innebærer muligheten til å anvende og kontrollere vesentlige ressurser i det respektive samfunnet.⁶ Denne definisjon gir rom for en bredere tolkning av maktbruk basert på posisjon og tittel; enten du var kongelig eller adelig og hadde muligheten til å anvende og kontrollere diverse vesentlige ressurser i ditt lokale eller omringende samfunn kunne du per definisjon kategoriseres som en person i en maktposisjon. Den finske historikeren Anu Lahtinen skriver at makt heller bør omdefineres for at «det kvinnlige agerandet» skal kunne inkluderes.⁷ Dette vil si at makt også må betraktes som noe mangefasettert og at det i større grad bør knyttes til hverdagslige anliggender fremfor å kun knytte det til en såkalt «enkelriktad påverkan uppifrån.»⁸ Dette vil si at makt lenge har, og i stor grad, blitt betraktet som en direkte påvirkning i et ovenfra-og-ned-forhold, men slik Lahtinen beskriver kan også begrepet nyanseres og forstås i en bredere grad. Ved å omdefinere begrepet på denne måten vil også kvinnes maktagenda bli synliggjort og

⁵ Lahtinen 2009: 31

⁶ Lahtinen 2009: 31

⁷ Lahtinen 2009: 31

⁸ Lahtinen 2009: 31

kategoriseres innenfor maktbruk.⁹ Med andre ord legger Lahtinen i denne definisjonen frem en maktdefinisjon som inkluderer elitekvinnenes handlingsrom i form av maktutøvelse.

Nyere internasjonal forskning legger også vekt på dette med «power» og «agency». Spesielt har det i nyere tid blitt fremstilt et skille mellom «soft power» og «hard power»; sistnevnte har lenge vært den dominerende koblingen til definisjon av makt blant historikere på 70- og 80-tallet.¹⁰ Termen innebærer offentlig autoritet, og ulike former for sanksjoner og tvang, men i senere tid har flere historikere i tillegg vektlagt egenskaper som overtalelse, forhandlingsevne, ritualer og belønninger som en del av maktbruk, hvilket defineres som «soft power».¹¹ Sammen inkluderes disse i en større definisjon i forbindelse med «agency»; «the ability to act effectively, to influence people or decisions, and to achieve goals».¹² «Agency» som Tanner et al. beskriver i nyere forskning, og «det kvinnliga agerandet» som Lahtinen skildrer har fellesnevneren handlingsrom og muligheter. I forbindelse med denne oppgaven er spørsmålet om elitekvinnens handlingsrom relevant, og dermed er også dette med «agency» spesielt interessant. Senere i denne oppgaven vil Ingebjørg Håkonsdatters handlingsrom og makt analyseres i lys av denne nyere internasjonale forskningen og dets tilhørende tolkning av «power and agency».

Nyere internasjonal forskning på elitekvinnens makt i middelalderen

Et gammelt og tradisjonelt syn på elitekvinner har lenge preget hvordan vi tolker og forstår disse kvinnenes maktposisjon og aktive arbeid. Dette gamle synet innebærer holdningen rundt at maktfulle elitekvinner i autoritetsposisjoner var et unntak og svært sjeldent.¹³ Disse kvinnene vek unna den såkalte normen som innebar at kvinner i eliten kun var bifigurer i henhold til sin mann, og den eneste formen for makt som var mulig for dem å utføre var gjennom å påvirke mannens tanker og meninger.¹⁴ Men dette eldre og tradisjonelle synet stemmer ikke helt overens med en økende mengde av eksempler på kvinner med sterk påvirkningskraft, makt, kontroll og ikke minst selvbestemmelsesrett, som har kommet frem i nyere og gjennom mer grundig internasjonal forskning på emnet. Nærmere gransking av og forskning på kvinner med såkalt eksepsjonell handlingsevne eller «unntakskvinner» viste seg

⁹ Lahtinen 2009: 31

¹⁰ DeAragon 2019: 36

¹¹ DeAragon 2019: 36

¹² DeAragon 2019: 36

¹³ Tanner et al 2019: 1

¹⁴ Tanner et al 2019: 1-2

å være blant et større antall enn tidligere undersøkt, og dermed kunne ikke kategorien «exceptions» lenger fungere.¹⁵

Nyere internasjonal forskning har altså blitt utarbeidet og gitt et noe annerledes perspektiv på emnet enn tidligere, da blant annet elitekvinner med mye makt og handlingsevne var sett på som et stort unntak. Tvert imot viser forskning at elitekvinners maktbruk og innflytelse var i utgangspunktet akseptert og forventet, men hvorvidt deres handlinger og styresett var suksessfullt er noe annet! Samtidig er det viktig å huske på at hard motstand mot og generell misnøye mot kvinner også var et faktum i middelalderen, men når det gjelder elitekvinner i middelalderen avhenger mye av deres kontroll og innflytelse i stor grad av situasjonen og middelalderkonteksten.¹⁶ Det var altså ikke nødvendigvis kjønnet som konsekvent avgjorde hvilket utfall maktposisjonen for en elitekvinne, men heller andre faktorer. Både menn og kvinner i eliten møtte politiske utfordringer, så kjønnet i seg selv, og da hvertfall innenfor eliten, var ikke noen forutsetning for å lykkes eller ikke i sin politiske maktposisjon.¹⁷ Situasjonen de var i og andre faktorer innenfor konteksten i den gitte perioden, eller i samtida, hadde større påvirkning på elitekvinnenes utgangspunkt for maktutøvelse.

Kvinner har generelt vært i mindre grad representert i blant annet krøniker, grunnet forfatternes (ofte da mannlige) politiske og religiøse preferanser og påvirkning. Dette har igjen ikke blitt tatt hensyn til av historikere i ettertid, og tolkningen av kvinnerollen har deretter blitt preget av dette.¹⁸ I dag har man i henhold til den nyere forskningen et mer generøst syn på adelskvinnens handlingsrom blant de som forsker på området rent internasjonalt.¹⁹ Ikke-normative kilder har blitt tatt i bruk, og det fremstår ikke lenger som et unntak at kvinner i markante adelsposisjoner kunne utøve makt eller tok aktivt del i politiske og militære utøvelser. Tvert imot var dette nærmest forventet av adelskvinnen da det gjaldt både familien og ektemannens anliggender. Dette har også vist seg å ikke nødvendigvis kun være årsaken heller, da det i tillegg finnes eksempler på kvinner innenfor adelen i Norge på 1400-tallet som drev blant annet piratvirksomhet uavhengig av mann eller brødre, og dermed ligger et argument for et selvstendig maktgrunnlag til grunn.²⁰

¹⁵ DeAragon 2019: 21

¹⁶ Tanner et al 2019: 2

¹⁷ Tanner et al 2019, 7

¹⁸ Tanner et al 2019: 3

¹⁹ Wærdahl 2019: 2

²⁰ Wærdahl 2019: 7

De samtidige kildene har altså ikke nødvendigvis den negative eller kritiske holdningen til elitekvinnenes roller som historikere i ettertid har en tendens til å føre. Men i de samtidige kildene kan man argumentere for at det tvert imot ikke stilles noen form for fordømmelse til kvinnenes posisjon eller rolle i diverse tilfeller.²¹ Et viktig poeng er derimot at ulike sosiale, politiske og økonomiske faktorer begrenset handlingsrommet til flere av disse elitekvinnene og dermed vil også deres maktposisjon kunne oppfattes noe forskjellig fra sted til sted.²² Likevel dannet disse elitekvinnene seg allierte, og tette bånd med folk de stolte på fra eliten, de tok over krigføring dersom det trengtes og brukte militære midler for økonomisk vinning.²³ Grunnet sin posisjon som både hustru og enke deltok ofte kvinner i adelen aktivt innenfor politiske og militære beslutninger, de var strateger og rådgivere, i tillegg til at de fysisk kunne overta ansvar for dette dersom mannen ikke var til stede grunnet for eksempel fengsling eller annet frafall.²⁴ Å sikre sin egen families og da spesielt arvingers økonomiske interesser var også noe de aktivt gjorde ved bruk av blant annet militære midler.²⁵ Ifølge Earenfight var også spesielt kvinner innenfor adelen som ikke var direkte dronninger, men gemalinner eller enkedronninger for eksempel, kvinner med noe mer begrenset handlingsrom enn en direkte dronning hadde.²⁶ Disse utøvde makt gjennom sitt agency eller annen innflytelse, og spesielt knyttet til privat bruk av makt for eksempel innad i familien og dynastiet.²⁷

Denne metodikken var altså ikke bare noe mennene gjorde, men også kvinnene, og dermed burde analysene av deres valg og handlinger gjøres med hensyn til den allierte «sirkelen» de hadde rundt seg og ikke minst styrte.²⁸

Anu Lahtinen skriver følgende: «Maktstrukturerna påverkade all verksamhet, men bestämde den inte på förhand. Kvinnor och män levde både i enlighet med och i strid mot de kulturella förväntningarna, men alltid i dialog med dem.»²⁹ For å forklare dette ytterligere kan en ta utgangspunkt i diverse maktstrukturer som eksempelvis politisk deltakelse og delegering av len, land og titler. Dette var en forventning til personer i eliteposisjoner, og disse strukturene styrte all virksomhet. Hvordan og hva resultatet av maktpersonenes valg, delegasjoner, og

²¹ Wærdahl 2019: 8

²² Wærdahl 2019: 3

²³ Wærdahl 2019: 1

²⁴ Wærdahl 2019: 1

²⁵ Wærdahl 2019: 1

²⁶ Earenfight 2019: 274

²⁷ Earenfight 2019: 274-275

²⁸ Tanner et al 2019: 11

²⁹ Lahtinen 2009: 32

ikke minst forhold mellom de ulike maktstrukturenes innehavere ble en annen sak. Hvordan maktbruken ville utarte seg kunne ingen forutsi, men at den styrte all virksomhet på en eller annen måte var et faktum. På samme måte var det forventet at elitekvinnene bidro i diverse politiske og juridiske anliggender, enten med eller på vegne av sin mann og grunnet sin posisjon i eliten. Dette var som nevnt forventet og dermed en del av maktstrukturene i samfunnet. Igjen var det ingen forutsetning for at disse ville hverken lykkes eller havne i ulykke i sine oppgaver grunnet deres kjønn da utfallet var styrt av maktstrukturene. Hvilke resultat og konsekvenser de ulike valgene og holdningene til de ulike elitekvinnene ble forblir en annen sak. Det var altså ikke *forutbestemt* eller selvsagt at deres aktive handlinger og valg kunne bli en suksess.

Normen, som nevnt innledningsvis, tilhørende det gamle synet på elitekvinnens maktposisjon i middelalderen blir i denne sammenhengen ikke lenger relevant. Dette gir oss et mer nyansert blikk på elitekvinnens maktposisjon når deres utgangspunkt tolkes på en helt annen måte. Som nevnt tidligere har dette likevel ikke blitt trukket opp mot hertuginne Ingebjørg Håkonsdatter sitt tilfelle som elitekvinne i form av norsk kongemor, svensk hertuginne, regent og en del et formynderstyre. Derfor skal jeg nå koble denne nyere internasjonale forskningen på elitekvinner i middelalderen til Ingebjørg Håkonsdatter og hennes maktposisjon som elitekvinne. Jeg skal forsøke å skape et mer nyansert blikk på hennes praktiske maktutøvelse enn hva som har blitt nevnt tidligere, i tillegg til å se på om vi kan tolke hennes posisjon annerledes basert på nyere internasjonal forskning.

Ingebjørg Håkonsdatter

Bakgrunn og samtid

Før Ingebjørgs myndighetstid hadde Norge gjennomgått en stor politisk endring i riket når det gjaldt arverett til tronen, dronningrollen og hoffet rundt de kongelige. Det skjedde på lik linje som i flere europeiske land på høymiddelalderen en tydelig utvikling innenfor jurisdiksjon, distribusjon og produksjon, og der statens hersker i større grad enn før søkte å få utnyttet tilgjengelige ressurser fra undersåttene i samfunnet.³⁰ I tillegg ekspanderte det norske kongedømmets administrasjon, militærvesen og skattlegging i perioden 1240-1350, og et tett samarbeid med aristokratiet i form av blant annet gunstbevisninger og taktfull behandling

³⁰ Moseng et al 2007: 178

preget det politiske systemet i større grad.³¹ Dette er som nevnt et særpreget kjennetegn på den generelle statsutviklingen i Europa fra og med høymiddelalderen. I motsetning til sine skandinaviske naboland vedtok Norge også et arvekongedømme fra rundt 1260-tallet og frem mot 1302. Dette satte det norske kongedømmet og riket på lik linje med flere europeiske land som Skottland, Frankrike og England.³²

Til tross for den politisk-institusjonelle framveksten var likevel fortsatt skillet mellom offentlig og privat sfære ikke særlig stort; kongens, eller herskerens private anliggender fikk ofte stor påvirkning på de politiske forholdene og dermed konsekvenser for staten.³³ Blant annet fikk ikke kong Håkon V og dronning Eufemia noen ektefødte sønner, og i den forbindelse ble tronfølgeordenen endret til fordel for deres kongsdatter, Ingebjørg Håkonsdatter og hennes eventuelle fremtidige sønn.³⁴ Dermed var hennes posisjon som elitekvinne allerede fra tidlig alder av spesiell grunnet arverettsendringene utført av faren, Håkon V., før hans død i 1319. Fra 1302 ble ektefødte dattersønn flyttet frem til tredje plass i arverekka og kvinnelig arving til syvende plass, noe som kom til å gi Ingebjørg en svært viktig politisk rolle både som kongemor og potensiell hustru.³⁵ Grunnet kongens, eller herskerens økte og mer opphøyde posisjon i løpet av 1200-tallet, ble også dynastipolitikk et viktigere element knyttet til også det norske kongehuset. Kravet om et likeverdiggiftet av kongebarna økte i tida før Ingebjørgs myndighetstid³⁶, og hun ble dermed allerede fra barndommen av en del av stormaktspolitikken da forlovelsen med den svenske hertug Erik til slutt sto fast i 1312.³⁷ I tida før dette var Sverige preget av flere år med sterk konflikt i den svenske eliten, en konflikt også den norske kong Håkon V. ble involvert i.³⁸ I forbindelse med denne svenske elitekonflikten ble Ingebjørg Håkonsdatter allerede som spedbarn i tur og orden trolovet mellom et par svenske hertuger, før den endelige forlovelsen med svenske hertug Erik i forbindelse med en freds- og forbundstraktat mellom de svenske hertugene Erik og Valdemar og den norske kong Håkon V.³⁹ Hennes giftemål fikk større utenrikspolitisk verdi og konsekvens enn noen tidligere giftemål i norsk historie grunnet hennes posisjon som fremtidig kongemor etter nye reviderte arverettsendring.⁴⁰ Hun veksles mellom to svenske hertuger i

³¹ Moseng et al 2007: 179

³² Moseng et al 2007: 147

³³ Moseng et al 2007: 178

³⁴ Moseng et al 2007: 147

³⁵ Blom 1981: 424

³⁶ Moseng et al 2007: 148

³⁷ Moseng et al 2007: 167

³⁸ Moseng et al 2007: 166

³⁹ Moseng et al 2007: 166-167

⁴⁰ Bjørge 1995: 93

"skytteltrafikk" og blir som nevnt en del av en stormaktspolitikk, noe som i seg selv ikke var så uvanlig for elitekvinner på denne tiden, men som da grunnet hennes særskilte stilling ble enda mer spesiell.⁴¹

Når det gjaldt kongens hustru og dronning var det spesielt dronning Eufemia, Ingebjørgs mor, som kan sies å ha hatt en styrket posisjon i forbindelse med monarkiets omdannelse til arvekongedømmet og som en mer politisk stat. Generelt dronningene på 1200-tallet deltok i større grad som representanter med sin mann, kongen, ved viktige offentlige begivenheter.⁴² De fikk skaffet seg egne segl, bevitnet og bekreftet avtaler med disse, deltok i begivenheter generelt knyttet til alt som hadde sammenheng med kongefamilien, rikets og aristokratiets økonomiske, sosiale og politiske interesser.⁴³ Denne aktiviteten blant norske dronninger er å finne helt tilbake til Ingeborg Eriksdatter, Ingebjørgs farmor, sin tid.⁴⁴ Til tross for denne noe økte muligheten for deltakelse og handlingsrom var likevel ikke dronningrollen noen form for embete, og dronningen hadde ingen form for offentlig myndighet på vegne av kongedømmet.⁴⁵ Som nevnt innledningsvis var dronningrollen i tida før Ingeborgs myndighetstid i stor grad en verdighetsstilling, og ikke et aktivt politisk embete på lik linje som kongerollen innebar. Det finnes også lite forskning på generelt norske enkedronningers politiske stilling og maktposisjon på 1300-tallet.⁴⁶

Ingebjørg Håkonsdatter var likevel ingen dronning, men mor til en tronarving som skulle arve både Norge og Sverige, og derav en del av formynderstyret og aktiv regent. I tillegg var hun svensk hertuginne og etter hvert enkehertuginne. I nyere tid er det ingen som har forsket på hennes aktive maktutøvelse i praksis med forbehold om hennes noe spesielle posisjon i eliten. Jeg skal nå ta dette videre i betraktningen av hennes praktiske maktutøvelse i lys av nyere internasjonal forskning.

Analyse

Forskning og skildring av hertuginne Ingebjørg Håkonsdatter har til nå vært preget av hva som var tilgjengelig, og derav også mye av det samme materialet. Dermed er det naturlig at

⁴¹ Bjørge 1995: 94

⁴² Imsen 2012: 90-91

⁴³ Imsen 2012: 91

⁴⁴ Imsen 2012: 91

⁴⁵ Imsen 2012: 91

⁴⁶ Wærdahl 2018: 43

tolkningen av hertuginnen da har vært veldig lik, og i stor grad har tidligere historikere tolket Ingebjørg som et unntak. I tidligere forskning er Ingebjørg Håkonsdatter så vidt nevnt, men i noen tilfeller i forbindelse som kongemor og hustru til den svenske hertugen Erik.⁴⁷

Tilgjengelig forskning formidler så langt i litteraturen hertuginne Ingebjørg som svært egenrådig og i strid med aristokratiet til tider. Blant annet skildres hennes politiske valg og handlinger som «eventyrpolitikk» og at hun også blant annet «misbrukte kongseglet».⁴⁸ Historikeren Grethe A. Blom skriver også at hun «bemektiget seg» det kongelige norske segl⁴⁹, og i tillegg førte hun en sterk alliansepolitikk med sin avdøde manns stormenn, men denne politikken og maktutøvelsen beskrives til slutt som et uromoment i form av at hun forsøkte "å tilrive seg selvstendig innflytelse".⁵⁰ Hun skildres også som regjeringens hodepine i begge land⁵¹, altså Norge og Sverige, og at hun nærmest kastes på sidelinjen fra og med 1323.⁵² Etter dette finnes det så og si ingen skildring av henne, noe som kan skyldes at hun ikke lenger hadde noen politisk myndighet i Norge etter at drottsete ble innført.⁵³

Men ifølge nyere forskning, var elitekvinnens maktbruk og politiske innflytelse både akseptert og nærmest forventet.⁵⁴ Dette er altså det nye fokuset for tolkning av elitekvinnens politiske rolle i middelalderen. Innledningsvis ble termen «agency» nevnt og knyttet til handlingsrom og muligheter, og Tanner skriver også:

«Their agency was demonstrated in their bureaucratic activity through the rhetoric of characters, the production of cartularies, and through patronage of religious houses, hospitals, artists, and poets. Their administrative activity was multi-faceted, polyvalent [...] often unremarkable to their contemporaries»⁵⁵

Kort sagt utførte disse elitekvinnene flere aktive handlinger, og de hadde et bredt handlingsrom når det gjaldt byråkratisk og administrativt ansvar.

Hertuginne Ingebjørg Håkonsdatter er som nevnt en del av storpolitikken allerede som svært ung hertuginne, og ikke minst også så fort hun blir kongemor. Men hvordan utøvde hun makt i praksis? For å undersøke dette vil en analyse av hertuginnens aktive handlinger gjennom en komparativ metode mellom tidligere syn på hertuginnen og i lys av nyere

⁴⁷ Moseng m. Fl, 2007: 167

⁴⁸ Imsen 1977: 24

⁴⁹ Blom 1992: 34

⁵⁰ Moseng et al 2007: 171

⁵¹ Blom 1992: 42

⁵² Moseng m. Fl, 2007: 172

⁵³ Moseng et al 2007: 172

⁵⁴ Tannet et al 2019: 2

⁵⁵ Tanner et al 2019: 2-3

forskning være nødvendig. Dermed har jeg tatt utgangspunkt i diverse brev og diplomer knyttet til hertuginne Ingebjørg og hennes politiske handlinger, spesielt i perioden 1319 og frem til 1323, hvor hun angivelig var mest aktiv. I perioden før 1319 er det så og si ingen dokumentasjon på hertuginne Ingebjørgs maktutøvelse grunnet hennes unge alder, og at hennes rolle som kongemor ikke ble reell før i 1316 da sønnen Magnus ble født.⁵⁶

I forbindelse med et brev om kongefellesskapet mellom Norge og Sverige i 1319 nevnes hertuginnen, men hun har enda ikke tilsynelatende inntatt noen aktiv rolle da hun selv ikke utfører noe aktivt politisk arbeid annet enn å være en kongemor og heller ikke besejler avtalen med eget segl (riksrådet i Norges alminnelige segl tatt i bruk).⁵⁷ Vi ser likevel at navnet hennes ofte dukker opp i forbindelse med brev og diplom knyttet til jurisdiksjon og andre politiske anliggender. Det interessante er da *hvorfor* hun nevnes i de gitte forbindelsene. Gjennom Bloms litteratur har eldre forskning tolket dette som utnyttelse av hertuginnens navn og virke⁵⁸, men i seg selv er det ikke unaturlig at hertuginnen nevnes i disse tilfellene da hun er kongelig, regent og mor til den nye tronarvingen brevet også nevner. Mer interessant er da hertuginnens praktiske maktutøvelse som også kildene forteller oss om i tillegg til benevnningen av henne. Dette er hva jeg vil fokusere på i denne oppgaven, for med tanke på at resultat fra ny internasjonal forskning gir et annet perspektiv på elitekvinnens handlingsrom, kan en tolke disse aktive handlingene annerledes?

Avtalen om kongefellesskapet førte uansett til at hertuginnen ble en del av et formynderstyre for sin sønn og tronarving, noe som også innebærer enda muligheten for flere politiske handlinger og generelt mer deltakelse. Likevel tolkes kildene av historikere i ettertid på en måte som legger det fram at hennes praktiske maktutøvelse var et unntak og utenom det vanlige. Blom og en annen historiker ved navn Steinar Imsen skriver også at hun tilriver seg både kongsseglet og utøver relativt selvstendig maktutøvelse. Selv om det ikke skildres eksplisitt av hverken Blom eller Imsen, kan en likevel tolke ut ifra dette at hertuginnen så og si gjør noe feil; hun tar og bruker noe som ikke er hennes rett til å gjøre. Imsen skriver også at hertuginnen utførte en eventyrpolitikk⁵⁹, noe som kan tilsi det at hennes maktutøvelse, og politikk var uoppnåelig og som nevnt et unntak og dermed også noe hun i utgangspunktet ikke kunne forvente å gjøre eller få støtte til å utføre.

⁵⁶ Moseng et al 2007: 168

⁵⁷ DN 3 nr. 1129

⁵⁸ Blom 1992: 45

⁵⁹ Imsen 1977: 24

Synet på hertuginne Ingebjørg har altså blant tidligere forskning og skildring av diverse historikere på noen måter vært preget av at hun utøvde mer makt enn hun hadde krav på. Jeg skal sette dette tidligere synet på hertuginne Ingebjørg til sammenligning opp mot hennes praktiske maktutøvelse i et nytt lys ved hjelp av ny internasjonal forskning, og på denne måten presentere hennes posisjon og praktiske maktutøvelse fra et annet perspektiv enn tidligere. Hennes tilfelle og posisjon som kongemor, hertuginne, regent og en del av formynderstyret har heller ikke blitt tatt i betraktning av nyere internasjonal forskning. Hva slags makt kan en si at hertuginnen egentlig hadde med utgangspunkt i denne nye forskningen? Jeg skal dermed undersøke om en kan tolke hertuginnens praktiske maktutøvelse, i form av aktive handlinger, annerledes ut ifra ulike kilder og nyere internasjonal forskning.

Hertuginnens utgangspunkt for makt i lys av nyere forskning

Blant annet historikeren Ole Georg Moseng og hans medforfattere skriver at hertuginnen beskrives som et uromoment for stormennene rundt seg, og som nevnt er generelt synet på hertuginnen mye preget av det samme. Det er altså flere tidligere forskninger som uttrykker liknende tolkninger, og generelt uten at det eksplisitt ytres, kan det likevel tolkes som at hertuginnens aktive handlinger i forbindelse med sitt verv vek unna fra normalen og normen blant stormennene. På denne måten kan hennes praktiske maktutøvelse dermed tolkes som et unntak ifølge tidligere syn.

Over ble et brev i forbindelse med kongefelleskapet mellom Norge og Sverige nevnt. Dette er en av kildene vi har som forteller oss noe om hertuginnens rolle og deltakelse som regent. Brevet som kilde forteller oss at hun er en del av avtalen på lik linje som diverse andre stormenn og geistlige. Ut ifra dette er det da ingen beskrivelse av at hertuginnen er en del av avtalen som et unntak. I henhold til resultater fra nyere internasjonal forskning som nevnt tidligere var det nærmest forventet av elitekvinnene i middelalderen grunnet tilknytning til adelig mann, sønn eller annen slekt, at de stilte med aktiv deltakelse og et gitt handlingsrom knyttet til politisk og militær distribuering, og ikke minst dynastipolitikk. Denne nye internasjonale forskningen har ikke blitt skildret i forbindelse med hertuginne Ingebjørg Håkonsdatter før. Dermed vil jeg argumentere for at det vil bidra til å kaste et annet, og mer nyansert, blikk på hertuginnens posisjon og ikke minst praktiske maktutøvelse som vi finner i kildene. Med utgangspunkt i den nye forskningens resultater og skildring av elitekvinner i middelalderens makthandlingsrom, kan hertuginnen som en del av formynderstyret tolkes

som en nærmest naturlig og forventet del, gitt samtidas normer. Hertuginnen var ingen dronning, men hun var svensk hertuginne, norsk kongemor, regent og en del av formynderstyret til sin sønn. Det var forventet at hun som en stor del av eliten og aristokratiet deltok aktivt og derav også ble henvist til ved offentlige anliggender, og noe enda mer spesielt med tanke på hennes posisjon som kongemor (men ikke direkte dronning, noe hun heller ikke var).

Historikeren Theresa Earenfight presiserer i forbindelse med nyere internasjonal forskning følgende om kvinner som ikke var dronninger, men var en del av eliten og deres utgangspunkt for makt: «Their power was not directly inherited, but rather derived from their marriage, through husbands or their children, and via institutions of guardianship and tutelage.»⁶⁰ Hertuginne Ingebjørg var som nevnt mor til arvingen og fremtidig konge av både Norge og Sverige, og fikk dermed store deler av sin makt og sitt handlingsrom gjennom dette. I tillegg var hun også etter hvert en enkehertuginne, hvilket fulgte med enkelte ansvarsområder og derav enda mer (og annen) maktpotensiale. I forbindelse med dette ser vi også i primærkildene at hertuginnen handler i stor grad på vegne av sin sønn, noe som stemmer godt overens med nyere internasjonal forskning som nevnt ovenfor, men i enkelte tilfeller handler hun også svært selvstendig, noe hennes posisjon og grad i aristokratiet teoretisk sett ikke ga henne rom for å gjøre. Dette skal vi komme tilbake til senere.

Som vi ser kaster nyere internasjonal forskning nytt lys over hertuginne Ingeborgs posisjon og utgangspunkt for praktisk maktutøvelse i middelalderen. Det gir også grunnlag for å si at hertuginnen var en inkludert del av formynderstyret uten å fremstå som et direkte unntak. Dette er altså utgangspunktet for hertuginne Ingeborgs mulighet for å handle aktivt i sine verv. Jeg skal nå ta for meg noen konkrete aktive handlinger utført av hertuginnen i kildene og analysere disse nærmere i henhold til både tidligere syn og nyere internasjonal forskning.

Donasjoner, jord- og godsdelegasjoner

Fra tidlig 1320 av ser vi en gryende aktiv og handlende rolle. Hertuginnen har selv skrevet et brev til biskopen i Bergen angående en sak om ulovlige handlinger utført av biskopen.⁶¹ Hun nevnes ene og alene som avsender, og fremstår som et politisk overhode. I flere tilfeller finner vi henne som aktivt handlende i løpet av året 1320, blant annet i forbindelse med utdeling av

⁶⁰ Earenfight 2019: 274-275

⁶¹ DN 4 nr. 11

diverse jordegods til Mariakirken i Oslo⁶², og i forbindelse med et domsbrev utstedt i Bergen fra henne og flere stormenn.⁶³ Tidligere har historiker Grethe A. Blom beskrevet blant annet disse som en utnyttelsessituasjon da det i tillegg finnes brev og diplomer hvor Ingebjørg stadfester privilegier til diverse tidligere støttespillere i aristokratiet, og at hun i bunn og grunn ikke har mye annet valg enn å gjøre dette for å sikre seg selv og sine, mye grunnet hennes kjønn.⁶⁴ På denne måten tolkes det at flere geistlige og adelige har utnyttet en ung enke og kongemor politisk til sin egen fordel.⁶⁵

Dersom man tar utgangspunkt i nyere forskning vil man muligens se på dette annerledes. Som nevnt lå en forventning om en viss aktiv deltakelse fra elitekvinnene i middelalderen, og ikke minst også at de hadde et større handlingsrom enn man trodde før. Kildene forteller oss kun at hertuginnen har sendt et brev til biskopen i Bergen av juridiske årsaker, og at hun delegerer jord og gods til Mariakirken i Oslo. Med andre ord handler hun aktivt etter politiske og juridiske krav som det ifølge nyere forskning ble stilt hos henne. Tett alliansepolitikk i form av jord- og godsdelegasjon med diverse stormenn var ikke en uvanlig strategi for en person med utøvende kongelig myndighet og sin sønns formynder; den typiske middelalderkongen søkte å underlegge seg så mange nye territorier og dermed også folkegrupper og inntekter som mulig.⁶⁶ Dette medførte en god del krig og diplomati, og dermed også diverse forhandlinger med andre fyrster og medlemmer av aristokratiet, og disse forhandlingene kunne også inkludere utdeling av len, jord og gods.⁶⁷ Målet ville alltid være å sikre seg et sterkt politisk apparat hvor kongen selv satt på toppen og styrte, regjerte og kontrollerte.⁶⁸ En kan dermed argumentere for at Ingebjørg Håkonsdatter forsøkte å tre frem som en politisk maktperson gjennom sine jord- og godsutdelinger. Dette gjør hun på samme måte som en konge, eller mannlig regent ville gjort gjennom sine aktive politiske og militære handlinger. Om en ser på hennes makthandlingsrom og handlinger på denne måten vil man få et langt mer nyansert syn på henne og hennes posisjon sammenlignet med Bloms beskrivelse hvor de aktive handlingene tolkes som nødvendig grunnet hennes kjønn; hun hadde ikke annet valg som en underrepresentert elitekvinne.

Sett i lys fra nyere forskning hadde hertuginnen ikke annet valg enn å utføre den politikken som var forventet av henne, kontra utpressingssituasjonen Blom skildrer.

⁶² DN 4 nr. 38

⁶³ DN 4 nr. 52

⁶⁴ Blom 1981: 426

⁶⁵ Blom 1992: 43

⁶⁶ Moseng et al 2007: 148

⁶⁷ Moseng et al 2007: 148

⁶⁸ Moseng et al 2007: 148

Hertuginne Ingebjørgs maktutøvelse var et resultat av hva som var forventet av henne i henhold til europeisk norm for elitekvinner i aristokratiet. Blant annet forteller et diplom fra april 1320 i Oslo at hertuginnen må gi sitt samtykke til og godkjenne en belønning av jordegods til Mariakirken. I denne forbindelsen kan en tolke henne som et sterkt politisk overhode tross for at hun enda nevnes i forbindelse med sin sønn, arveprinsen. På dette tidspunktet er altså hertuginne Ingebjørg på mange måter en elitekvinne i kjent middelalderstil ifølge nyere forskning. En kan argumentere for at hun, som en politisk maktperson og et overhode av et politisk apparat kun gjør, eller forsøker å gjøre, det en typisk middelalderregent ville gjort.

Militære allianser og dynastipolitikk

I 1321 utfører hertuginne Ingebjørg dynastipolitikk i form av å sikre sin datter Eufemia som hustru til junker Albrecht av Mecklenburg, men dette *på vegne* av sin sønn kong Magnus. I brevet nevnes det også diverse medgift og morgengave fra junker Albrecht til Eufemia blant annet i form av slottet og byen Gadebusch med alt tilhørende og tilliggende dette.⁶⁹ En gjensidig forsvarsallianse mellom disse to partene mot Danmark ved et eventuelt angrep stadfestes også gjennom denne avtalen. Norske og svenske stormenn har beseget og dermed også garantert avtalen.⁷⁰ Hertuginnen handler *på vegne* av sin sønn, men dette er en tydelig aktiv politisk handling, og svenske kilder forteller også at hun i tillegg inngår en avtale med den tyske hertugen Henrik av Mecklenburg i form av en bistand på 200 mann til hest fra Henrik av Mecklenburg ved en eventuell erobring av Skåne.⁷¹

Denne aktive handlingen i form av strategi, militært- og politisk maktutøvelse gjør hun offisielt *på vegne* av sin sønn, og i disse tilfellene besegles det med både kongens (altså tronarvingens) og hertuginnens segl i de norske kildene.⁷² I de svenske kildene besegles hertuginnen hovedsakelig selv i tillegg til to stormenn.⁷³ I september 1321 lover også hertuginnen å støtte Henrik av Mecklenburg mot alle hans fiender, gjennom datteren Eufemias forloving med junker Albrecht, og denne gangen besegles hun selvstendig med eget segl.⁷⁴ I den norske versjonen nevnes det at hun *på sine egne* og sin sønns vegne skal yte full støtte dersom nødvendig.⁷⁵ Etter hvert nevnes også kun hun ene og alene, og hun handler

⁶⁹ DN 3 nr 126

⁷⁰ DN 3 nr 126

⁷¹ SDHK-nr: 40687

⁷² DN 4 nr. 122

⁷³ SDHK-nr: 40687

⁷⁴ SDHK-nr: 40684

⁷⁵ DN 4 nr 132

derav aktivt selv og ikke lenger på vegne av sin sønn.⁷⁶ Ut i fra kildene ser man altså hvordan hertuginnen handler mer aktivt og mer selvstendig ved å utføre dynastisk- og militærpolitisk maktutøvelse, etter hvert mer og mer på egenhånd. Kildene forteller også at hun etter hvert besegler avtaler uavhengig av sin sønn eller andre stormenn.

Blom skriver at hertuginnen *bemektiget seg* av det kongelige norske segl⁷⁷, og at det ble «brukt uten ansvarlige rådgiveres medviten og kontroll».⁷⁸ Ut ifra dette kan en tolke at hertuginnen *bemektiget seg*, altså tok noe hun i utgangspunktet ikke hadde rett på, og brukte det i forbindelse med sin aktive utenrikspolitikk uten andres samtykke. Det kan tilsynelatende virke som Ingebjørg i dette tilfellet misbruker kongelige norske seglet uten de norske stormennene sitt samtykke, og dermed at hun utøver makt hun i utgangspunktet ikke har rett på. Dette er slik en kan tolke det ut ifra eldre forskning. Men dersom man tar utgangspunkt i bare kildene og fokuserer på hva de faktisk forteller, ser vi at hertuginnen til syvende og sist kun utførte aktive politiske, militære handlinger knyttet til både dynastipolitikk og utenrikspolitikk. Noe som tidligere forklart ikke ifølge nyere forskning var så uvanlig for noen med hertuginnens posisjon i eliten, og som regent og formynder.

Vi ser også i kildene at hertuginnen sikrer seg en militær allianse med et tysk fyrstedømme gjennom sin dynastipolitikk. Basert på hva eldre forskning i litteraturen formidler ble blant annet denne handlingen tolket som en del av en aggressiv utenrikspolitikk, men som likevel først og fremst var en arv etter hertuginnens avdøde mann⁷⁹. Dermed var ikke dette noe unikt for henne som kvinnelig regent og hennes maktbruk, men heller en standardisert politisk maktutøvelse og taktikkarbeid slik en samtidig middelalderregent ville utført. Dette stemmer også godt overens med den nyere forskningen, og med dette finnes det altså et grunnlag for å argumentere for at Ingebjørg Håkonsdatter ikke bare *forsøkte* å tre frem som en maktperson, men at hun faktisk *var* det og agerte som en regent i hennes samtid ville gjort. Igjen kommer vil tilbake til spørsmålet om hvorvidt suksessfull hun var i sine handlinger, men i forbindelse med tolkningen av hennes stilling som maktposisjon er det altså grunnlag for å påstå at hun absolutt *var* en politisk maktperson, og at det nærmest var hennes rett og ikke minst forventede jobb å utøve makten slik som hun gjorde.

⁷⁶ DN 4 nr 133

⁷⁷ Blom 1992: 34

⁷⁸ Blom 1992: 43

⁷⁹ Imsen 1977: 21

Selvstendig handlingsrom

Noe annet og interessant som kildene forteller og viser er at hun som nevnt handlet mer aktivt og selvstendig. Å handle aktivt slik hertuginnen gjorde både politisk og militært knyttet til både dynasti og utenrikspolitikk var som nevnt tidligere i henhold til nyere forskning ikke uvanlig for elitekvinner som henne. Men dersom en betrakter hennes posisjon nærmere og knytter dette opp mot hennes selvstendige kan man argumentere både for og mot om dette var noe hun etter normen faktisk hadde rett på. Tidligere ble kvinners handlingsrom gjennom blant annet «agency» beskrevet; «the ability to act effectively, to influence people or decisions, and to achieve goals».⁸⁰ Hertuginnen handler absolutt effektivt og påvirker sine støttespillere gjennom alliansepolitikken, og godsdelegasjoner og donasjoner blant annet. I er det grunnlag for å si at hertuginnen, om ikke faktisk oppnår alle sine mål, i stor grad forsøker å nå ulike mål med sine aktive handlinger. Samtidig kan man stille spørsmål til hvor mye mer utover dette hennes posisjon tillot henne å handle. Hun utfører som nevnt en relativt selvstendig maktutøvelse etter hvert, men var dette noe hun faktisk hadde rett på og kunne gjøre gjennom sin posisjon?

En kan argumentere for at hertuginnens situasjon og maktposisjon var nokså spesiell med tanke på arverettsendringen utført tidlig i hennes barndom av faren kong Håkon V. Den nye loven tillot at ektefødte dattersønn rykket frem til tredje plass i arverekken, og med tanke på at Ingebjørg var eneste ektefødte arving medførte det at hennes sønn, Magnus, ble kommende arveprins. Dette gjorde Ingebjørg som nevnt til en kongemor og en del av et formynderstyre, noe som i seg selv var en litt spesiell posisjon i Norge. I tillegg var hun svensk hertuginne, og dermed innehaver av en adelig tittel. Men hun var likevel ingen offisiell dronning eller regent, hvilket i seg selv heller ikke var noe offisielt embete slik som kongetittelen var. Basert på denne noe spesielle posisjonen Ingebjørg hadde kan man altså argumentere for at hun representerte en elitekvinne med et nokså spesielt utgangspunkt for makt og posisjon, men på den annen side kan man som nevnt se på hennes aktive maktutøvelse som svært normert basert på nyere internasjonal forskning. Ifølge nyere forskning var det forventet av henne som enke og kongemor å delta aktivt i hoffet, formynderstyret og politisk både innenriks og utenriks, da dette var normen i Europa.

⁸⁰ DeAragon 2019: 36

Upopulære handlinger

Likevel viste det seg at hennes aktive valg og handlinger ikke var populære blant den norske stormannskretsen. Dette viser blant annet et annet brev hvor det stilles kritikk til hertuginne Ingebjørgs handlinger og politiske avgjørelser blant annet av svenske rådgivere i 1321 (rådgivere til hennes sønn og tronarving Magnus). Hun mer eller mindre oppfordres sterkt framover til å ta forholdsregler for å hindre fremtidig konflikt grunnet dårlige valg.⁸¹ Det er altså tydelig at hertuginnens politiske spillerom er et faktum, men at den ikke nødvendigvis faller i smak hos flere adelige rundt henne, da i dette tilfellet i Sverige. Også blant den norske eliten fantes det tvil rundt hvem hertuginne Ingebjørg la sin lit til og handlet for; i et brev til hertuginnen spesifikt, fra biskopen i Bergen i 1320, spesifiserer han at hertuginnen ikke må legge sin lit i folk som ønsker å så splid.⁸² På denne måten forteller kildene oss at det var tvil og misnøye blant både norske og svenske stormenn til hertuginnens aktive handlinger og maktutøvelse. På den ene siden er det dermed mulig å argumentere for at hertuginnen handler uvanlig aktivt. Samtidig er det også viktig å understreke at hertuginnen som nevnt i henhold til nyere forskning også utfører aktive handlinger i utgangspunktet basert på hva som var forventet av henne i eliten. I tillegg kan hvorvidt hun får støtte eller lykkes med sine politiske valg og handlinger argumenteres for å være en annen sak og uavhengig av henne som kvinne og hennes posisjon dersom man tar utgangspunkt i nyere internasjonal forskning.

Kupp og tilsidesettelse

Etter omtrent 1323 er det få eller ingen kilder som forteller noe om hertuginnens aktive handlinger lenger i hverken Norge eller Sverige. Dette vises i kildene da hun fortsatt besegler i nærvær av kongen et brev i mars 1322 i forbindelse med verner av Mariakirken i Oslo⁸³, mens i april 1322 besegles et diplom i nærvær av kongens mor, hertuginne Ingebjørg i Sverige, men ikke noen selvstendig handling utført av henne er lenger å se.⁸⁴ I den etterfulgte sommeren utøver hun likevel aktivt makt i samarbeid med Knut Porse som nevnt tidligere. I 1324 er hertuginnen også fortsatt delvis handlende da hun sender et kjennelsesbrev på vegne av kongen, men her er også drottsete Erling Vidkunsson med inn i bildet.⁸⁵ Ingen kilder med aktiv deltakelse fra hertuginne Ingebjørg er å finne etter dette annet enn at hun i oktober 1324

⁸¹ DN 4 nr. 102

⁸² DN 4 nr 13

⁸³ DN 4 nr. 147

⁸⁴ DN 4 nr. 157

⁸⁵ DN 3 nr. 300

sender et domsbrev i samarbeid med et par andre geistlige⁸⁶, men hun besegler ikke lenger selv før i juni 1327 uten å selv delta aktivt da kong Magnus nå kunngjør og deltar aktivt selv.⁸⁷

Imsen skriver at hertuginnen, og hennes daværende ektemann, ridderen Knut Porse, til slutt ble fullstendig tilsidesatt av både norske og svenske stormenn. Hertuginnens etter hvert tette samarbeid med denne ridderen, Knut Porse, vises også i kildene blant annet både i Båhus i 1321 i forbindelse med bistand mellom fyrsten i Mecklenburg⁸⁸, og i forbindelse med et gjelds- og garantibrev i Stralsund, juli 1322.⁸⁹ Imsen skriver følgende om hertuginne Ingebjørg og ridder Knut Porses politikk tidlig 1320-årene:

"Ingeborg og Knuts utenrikspolitikk hadde vært en isolert eventyrpolitikk uten politisk grunnlag i de to rikene [...] Men kongehusets mål hadde kollidert med stormennenes interesser, og under de rådende forhold var derfor Ingeborg og Knut dømt til å mislykkes."⁹⁰

Grunnet denne eventyrpolitikken, og at hun som Imsen også skriver «valgte å *forlate* seg på menn utenfor det politiske etablissementet i Sverige og Norge"⁹¹ ble hun fullstendig tilsidesatt gjennom et kupp hvor hensikten var å gjeninnføre lovlig styre i Norge.⁹² Også Blom skriver at både hertuginnen og Knut Porse ble dømt vekk fra politikken av det svenske riksrådet i 1322 og av det norske igjen tidlig i 1323.⁹³ Moseng et al skriver også at hertuginnen til slutt settes på sidelinjen i det daglige riksstyre etter kuppet i henholdsvis 1322 og 1323.⁹⁴

Kildene forteller oss også at hertuginnen inngår militær allianse gjennom ekteskapsalliansen mellom datteren Eufemia og den tyske junkeren Albrecht⁹⁵, blant annet at hun sikrer seg 200 mann til hest ved en eventuell erobring av Skåne (som da var dansk).⁹⁶ Moseng et al skriver også at begge landenes stormannsgrupper gradvis må ha opplevd å miste politisk kontroll i forbindelse med den aggressive politikken overfor Danmark.⁹⁷ Altså kan en tolke at disse stormennene med sin rett kunne ta tilbake sin originale politiske kontroll. Igjen

⁸⁶ DN 4 nr. 307

⁸⁷ DN 4 nr. 509

⁸⁸ SDHK-nr: 40687

⁸⁹ DN 4 nr 170

⁹⁰ Imsen 1977: 25

⁹¹ Imsen 1977: 22

⁹² Imsen 1977: 25

⁹³ Blom 1992: 48

⁹⁴ Moseng et al: 171-172

⁹⁵ SDHK-nr: 40684

⁹⁶ SDHK-nr: 40687

⁹⁷ Moseng et al: 172

tolkes hertuginnens maktutøvelse i forbindelse med dette som noe uvanlig og feil med tanke på at stormennene ikke var involvert og måtte sidestille henne for å gjenopprette stabil kontroll. Kildene forteller oss også at hertuginnens aktive handlinger i spesielt perioden 1319-1323 skapte reaksjoner blant stormennene i både Norge og Sverige, og at hennes maktposisjon og politiske deltakelse var svært handlingskraftig og stor.

Grunnet mangel på kilder med aktive handlinger utført av hertuginnen etter kuppets ende 1323 er det grunnlag for å argumentere for at hertuginnens maktutøvelse kan ha blitt oppfattet som truende og kritisk blant stormennene rundt henne. Det likevel viktig å understreke at dette er slik det mest sannsynlig ble *oppfattet* og ikke nødvendigvis at det faktisk var det. Basert på nyere forskning var i utgangspunktet hertuginnens aktive handlinger originalt noe annerledes eller uvanlig med tanke på generell prosedyre for andre regenter i samtida. Men reaksjonene på disse kom etter hvert, og disse kom av politiske årsaker, og ikke grunnet hennes kjønn, men heller hennes politiske valg.

Ingebjørg i lys av nyere internasjonal forskning

På mange måter kan hertuginne Ingebjørg Håkonsdatters makthandlingsrom tendere til å fremstilles som noe begrenset og som et unntak i litteraturen basert på tidligere forskning; enten ble hun utnyttet av stormennene rundt seg, eller så handlet hun for mye i form, noe som av Imsen har blitt beskrevet eventyrpolitikk.⁹⁸ Dette kan bidra til å tolke hertuginnen, og forholdsvis flere elitekvinner innenfor adel og aristokratiet i Norden som personer med lite makt og dermed også en fellesbetegnelse på at kvinner i elitens handlingsrom var i kulissene, eventuelt i regi av menn. Jeg ønsker å vise gjennom forskningsresultatene fra nyere internasjonal forskning at dette ikke nødvendigvis var tilfellet. Forskningsresultatene til nyere internasjonal forskning bidrar til å skape og gi oss et nytt blikk på Ingebjørg Håkonsdatter som maktperson. Hennes bidrag og aktive deltakelse var i utgangspunktet etter datidens norm for elitekvinner, men hennes suksess var ikke nødvendigvis stor ut ifra hva kildene forteller oss og den svært lille aktiviteten vi kan finne av henne i både norske og svenske kilder etter 1320-tallet. Dette tilfellet stemmer godt overens med Lahtinens beskrivelse over hvordan maktstrukturene påvirket all virksomhet uten å forutbestemme den. I motsetning til tidligere forsknings konklusjoner om at hun og hennes stilling utnyttet av stormenn, kan man også argumentere for at primærkildene ikke tilsier noe annet enn at hun utførte arbeid lik enhver elitekvinne i sin tid var forventet å gjøre. Den svenske hertuginnen og norske kongemoren

⁹⁸ Imsen 1977: 24

Ingebjørg Håkonsdatter deltar slik det er forventet av henne å delta som enke og kongemor i aristokratiet og blant kongelige kretser i middelalderen, men hennes suksess (i vervene og oppgavene sine) forblir et annet uavhengig tema. Kjønn skal altså i henhold til nyere forskning i utgangspunktet ikke være avgjørende i seg selv når det gjelder hertuginnen handlinger eller aktive deltakelse i praksis da dette i utgangspunktet var forventet av henne som en elitekvinne. Likevel er det viktig å huske på at kjønn hadde en liten betydning i enkelte tilfeller, men jeg vil argumentere for at det i dette tilfellet ikke i utgangspunktet skal ha noen påvirkning da normen tilsa at aktiv deltakelse fra elitekvinner var forventet. Om dette var en regel som ble fulgt slavisk er et annet tema, men i dette tilfellet er det som nevnt tidligere en ny standard det er verdt å ta hensyn til også i hertuginne Ingebjørgs tilfelle.

Elitens forutsetninger

Ingebjørg Håkonsdatter og hennes kusine, Ingebjørg Eiriksdatter oppvekst kan også argumenteres for å være et viktig grunnlag for hertuginnens vokste opp i et miljø hvor «hensikten helliget midlene», og ikke minst i et politisk kaos i Sverige hvor allianser og avtaler skiftet støtt og stadig.⁹⁹ De var altså allerede fra tidlige barndom en del av et politisk miljø med tanke på at blant annet hertuginne Ingebjørg Håkonsdatter i en alder av 11 år ble giftet bort og fraktet til Sverige.¹⁰⁰ Det er ikke usannsynlig å spekulere rundt om begge Ingebjørgene kan ha plukket opp diverse politiske metoder og handlinger, og ikke minst blitt svært politisk bevisste gjennom oppveksten grunnet deres utgangspunkt og miljø, og Ingebjørg Håkonsdatter beskrives også som en ganske så naturlig politisk samarbeidspartner ut i fra eldre forskning.¹⁰¹ Igjen vil ikke dette være uvanlig eller irrelevant dersom man tolker dette fra nyere forskning på elitekvinnens maktposisjon sitt perspektiv. Dette stemmer også overens med at visse forventninger til disse elitekvinnenes handlingsrom lå til grunne for dem; den politiske og aktive deltakelsen var forventet av dem med tanke på deres oppvekst i tillegg til deres maktposisjon.

En elitekvinnens handlingsrom, og mere til

Anu Lahtinen beskriver makt som noe som også inkluderer «det kvinnliga agerandet», altså at makt bør være noe mangefasettert og inkludere også kvinnenens handlingsrom. Ingebjørg Håkonsdatters praktiske maktutøvelse kommer godt innenfor denne beskrivelsen. Ikke bare

⁹⁹ Blom 1981: 428

¹⁰⁰ Blom 1981: 428

¹⁰¹ Blom 1981: 424-28

inkluderer denne maktdefinisjonen også hertuginne Ingebjørgs dynastipolitikk og generelt aktive deltakelse og handlinger i forbindelse med sitt verv og ansvar som en del av formynderstyret. Om ikke mer oppfyller hertuginnens maktutøvelse i praksis i større grad kravene til Tanners term «agency», som i seg selv inkluderer en noe mer selvstendig maktutøvelse. Men hun utøver direkte makt *selv* og ikke bare gjennom sin ektemann. Hun er enke, og en kan argumentere for at hun handler aktivt på vegne av sin sønn og tronarving og at det er gjennom han hun får muligheten til maktutøvelse blant annet. Likevel ser vi i kildene at hun i enkelte tilfeller handler aktivt alene, selvstendig som en overordnet, og til tider *ikke* på vegne av sin sønn. På denne måten kan man se en selvstendig maktutøvelse fra Ingebjørg sin side. Dette må ha vært noe stormennene rundt henne hverken var fornøyd med, men også heller ikke helt visste hvordan de skulle forholde seg til grunnet hennes noe spesielle situasjon og posisjon. Dette viser også kildene da motstand blir møtt med hertuginnen etter hvert som hun handler mer og mer selvstendig. Muligens kan man tolke at stormennene etter hvert mener hun har for mye makt i forhold til sin posisjon og tittel.

Uansett hva som fikk stormennene til å tilsidesette hertuginnen til slutt, er det likevel grunnlag for å påstå at det ikke er noen grunn til å tolke hennes maktutøvelse som eventyrpolitikk basert på nyere internasjonal forsknings resultater. Det ligger kanskje noe i at hun var et problem for makteliten rundt seg grunnet sin noe mer selvstendige og aktive handlinger som til tider sto i strid med enkelte stormenns tanker og ideer, men hun ble tilsidesatt grunnet nettopp dette; sine foretrukne politiske interesser og handlinger, og ikke fordi hun var en kvinne. Det handler altså ikke om kjønn, men om politiske interesser og konflikter som oppsto både for menn og kvinner i aristokratiet i middelalderen.

Konklusjon

Fra gammelt av har synet på den norske kongemoren og svenske hertuginnen Ingebjørg Håkonsdatter vært svært marginalt og negativt ladd i form av at hennes skikkelse og maktutøvelse i praksis har blitt nærmest latterliggjort. Norske historikere har beskrevet henne som en ung og politisk utnyttet kvinne, og derav nedgradert hennes praktiske maktutøvelse og politiske handlinger til små, nytteløse og lite innvirkende. Eventyrpolitikk, uromoment og ekstremt spesiell situasjon er beskrivelser av hertuginnens mest aktive periode, igjen gitt og tolket av norske historikere basert på eldre forskning som i seg selv gjentar mye av hverandre. De få primærkildene i form av brev og diplom som finnes knyttet til hertuginne Ingebjørg

forteller likevel ikke noe av dette direkte, og dermed er denne beskrivelsen og tolkningen av henne og hennes maktutøvelse noe som har blitt tilegnet i ettertid.

Nyere internasjonal forskning har gitt mer grundige forskningsresultater når det gjelder kvinner innenfor eliten i middelalderen. Både knyttet til hvilken makt og hvilket handlingsrom disse kvinnene har, hvordan man forholdt seg til den, og hvordan den ble brukt. Denne nye forskningen har ikke blitt tatt i betraktning blant norske historikere knyttet til hertuginne Ingebjørg Håkonsdatters tilfelle. Hennes maktutøvelse og posisjon har aldri blitt forsket på i lys av denne nye forskningens resultater. Derfor har jeg gjort nettopp dette i denne oppgaven. Gjennom en komparativ metode har jeg sett på hvordan hertuginnens maktutøvelse og posisjon har blitt tolket i eldre forskning og skildringer kontra hvordan man kan tolke maktutøvelsen og posisjonen hennes i lys av nyere forskningsresultater som forteller og gir en noe annen holdning overfor elitekvinner i middelalderen. I forhold til hva man trodde før var ikke de eksepsjonelt mektige kvinnene i middelalderen som veldig eksepsjonelle likevel, da nøyere undersøkelser fant for mange eksepsjonelle tilfeller til å kunne beskrive de som unntakstilstander. Tvert imot lå det en forventning om at elitekvinner i middelalderen skulle delta aktivt og bidra både politisk, militært og i forbindelse med dynastiet. Ikke bare skulle de fungere som rådgivere, men også overta fysisk ledelse dersom mannen ikke var til stede. Noen kvinner i eliten utøvde sin makt gjennom sitt «agency», hvilket vil si sitt gitte handlingsrom ofte skjenket gjennom sin mann, sin tittel, sin sønn eller liknende. All form for maktutøvelse utført av kvinner i eliten var akseptert og forventet av eliten rundt, men hvorvidt selve handlingene og valgene som ble tatt var vellykket er et annet tema og en risiko både menn og kvinner i eliten i middelalderen måtte ta i sine politiske og militære handlinger. Kjønn var altså ikke nødvendigvis en forutsetning for suksess eller ikke i middelalderen.

Gjennom å analysere primærkildene knyttet til hertuginne Ingebjørg både i Norge og i Sverige er det ingen grunn til å tolke henne som en underdanig eller utnyttet ung kvinne slik som hun har tendert til å ha blitt skildret før. Det er heller rimelig å skildre hennes maktutøvelse i praksis i henhold til generell etikette og forventning til en elitekvinne og regent i et formynderstyre, slik som henne, i sin samtid. Hennes særskilte posisjon gjør at hennes handlingsrom innebærer å delta ved diverse administrative, byråkratiske og noen politiske møter, noe vi absolutt kan bekrefte at hun gjør ved hjelp av primærkildene. Denne noe spesielle posisjon er grunnet hennes tittel som hertuginne og etter hvert enkehertuginne, og ikke minst også kongemor til arvingen av både Norge og Sverige, og da også regent som en del av formynderstyret til hennes sønn. I denne forbindelse ser vi i kildene at hertuginne Ingebjørg utøver makt i praksis svært aktivt både politisk, militært og knyttet til

dynastipolitikk på vegne av sin sønn. Dermed kommer hertuginnens maktutøvelse i praksis godt innenfor termen Anu Lahtinens skildring av «det kvinnliga agerandet», og går forholdsvis godt overens med termen «agency». Om ikke mer også da hun etter hvert utøver noe mer selvstendig maktutøvelse ikke lenger direkte på vegne av sin sønn, men hvor hun handler aktivt på egenhånd. Likevel kan man ikke se bort i fra at hertuginnen sto i en nokså spesiell posisjon grunnet sin tittel som hertuginne og sitt verv som kongemor og en del av formynderstyret. I forbindelse med dette var nok ikke maktbegrensningen satt, og dermed var nok også hennes maktutøvelse etter hvert noe utfordrende å forholde seg til for stormennene rundt henne. Derav ble hun tilsidesatt fra formynderstyret, men i henhold til at hun utførte politiske og militære handlinger som uansett var forventet av henne, men dessverre i strid med stormennene rundt henne sine interesser. Hun avsettes dermed grunnet politiske interesser og ikke grunnet sitt kjønn, sin svake rolle, eller sin unntakstilstand. Dermed er det også rimelig å konkludere med at hertuginne Ingebjørg Håkonsdatter hadde, i lys av nyere forskning, en svært høy, aktiv men forventet form for makt (via sitt agency) gjennom sin sønn som var tronarving i Norge og Sverige, og selvstendig hertuginne.

Litteratur

- Bjørge, N., Rian, Ø., & Kaartvedt, A. (1995). *Selvstendighet og union: fra middelalderen til 1905* (Vol. B. 1). Universitetsforlaget.
- Blom, G. A. (1981). Ingebjørg med Guds miskunn Kong Håkons datter, Hertuginne i Sviarike: bruddstykker av et politisk kvinneportrett. I A. Kaartvedt & S. Bagge (Red.), *Historisk Tidsskrift* (Vol. 60, s. 422-454). Universitetsforlaget.
- Blom, G. A. (1992). *Norge i union på 1300-tallet : kongedømme, politikk, administrasjon og forvaltning 1319-1380 : 1 : Kongefellesskapet med Sverige 1319-1350* (Vol. 1). Tapir.
- DeAragon, C. R. (2019). Power and Agency in Post-Conquest England: Elite Women and the Transformations of the Twelfth Century. I H. J. Tanner (Red.), *Medieval elite women and the exercise of power, 1100-1400 : moving beyond the exceptionalist debate* (s. 19-44). Palgrave Macmillan.
- Earenfight, T. (2019) A lifetime of Power: Beyond Binaries of Gender. I H. J. Tanner (Red.), *Medieval elite women and the exercise of power, 1100-1400 : moving beyond the exceptionalist debate* (s. 19-44). Palgrave Macmillan.
- Gathagan, L. L., Huneycutt, L. L., Tanner, J. H. (2019). Introduction. I H. J. Tanner (Red.), *Medieval elite women and the exercise of power, 100-1400: Moving beyond the exceptionalist debate* (1-18). Palgrave Macmillan.
- Imsen, S. (2012). Dronningrollen. I B. Bandlien (Red.), *Eufemia: Oslos middelalderdronning* (s 83-98). Dreyers Forlag
- Imsen, S. (1977). Formynderstyre og kongefellesskapet med Sverige. I K. Mykland (Red.), (Vol. 4, s. 9-74). Cappelen.
- Lahtinen, A. (2009). *Anpassning, förhandling, motstånd: Kvinnliga aktörer i släkten Fleming 1479-1620*. Bokförlaget Atlantis

Moseng, G. O., Opsahl, E., Pettersen, I. G. & Sandmo, E. (2007). *Norsk historie* (2.utg.).
Universitetsforlaget

Wærdahl, R. (2019). «Manndtz Nature vdj hindis hiertte»: Adelskvinnens politiske og
militære handlingsrom. *Collegium Medievale*, 32(2019), side 1-14

